

KASVU KRIITTISEEN KANSALAISUUTEEN

Aikuiskasvatukselle ja kansanvallalla on suora keskinäinen yhteys. Pohjoismaisesta demokratiasta puhuttaessa on sanottu, että kansanvalta on kukoistanut elinvoimaisena aina silloin, kun vapaa sivistystyö — vaikkapa kansanopistoliike — on voinut hyvin. Ja kun se on elänyt lamassa, on myös demokratia potenut näivetystä.

Viimekesäisessä Meeting in Finland -seminaarissa pohdittiin aikuiskasvatusta teemalla *Education for critical citizenship* with special reference to non-governmental organizations. Osanottajia tähän aikuiskasvattajien vuosittaiseen tapaamiseen oli ennätysmäärä, 44 eri maasta.

Kokemukset ja näkökulmat vaihtelivat: Latinalaisessa Amerikassa ja Aasiassa kuljetaan kivikkoista tietä demokratiaan vuosisataisten sortojärjestelmien murruttua. Portugalilla ja Espanjalla on nyt takana liki 20 vuoden kokemukset yhteiskunnan muuttamisesta demokraattiseksi. Baltian mailla oli lyhyt itsenäisyyden aika ja silloin luotu vapaa sivistystyö, jonka vuoden 1940 tapahtumat dramaattisesti syväjäädyttivät. Pohjoismaiden ilmiö on privatisoituminen.

Ruohonjuuritason terveysprojektit ja kansalaistietoisuus

Chileläisen *Teresa Marshallin* kuvauksen kohteena oli kansanterveyttä edistävä aikuiskasvatustyö ja sen merkitys demokratian kehitykselle Latinalaisessa Amerikassa. Luetaanhan terveys ns. demokraattisissa yhteiskunnissa yhdeksi yhteiskuntapolitiikan peruspilariksi.

Ennen muuta kenttätöitä tekevät ihmiset ovat tajunneet, millaiseen sietämättömään tilaan yhteiskunnat Latinalaisessa Amerikassa ovat ajahtuneet terveydenhuollon riittämättömyyden ja yleisen terveydentilan heikkenemisen seurauksena. Keskeisiä terveydellisiä uhkatekijöitä on kolme:

köyhyys, korkea riskikäyttäytyminen (mm. aids) sekä epätydyttävät ympäristöolosuhteet.

Samanaikaisesti yleinen terveyspolitiikka nojaa markkinatalouteen, keskittyy vauraaseen väestöön ja syventää sosiaalista eriarvoisuutta. Siihen liittyy hyväntekeväisyysluonteinen terveysapu köyhimmille väestöryhmille, mikä perustuu terveydenhuollon äärimmäiseen minimitasoon ja heijastaa yleistä strategiaa eristää köyhät muusta yhteiskunnasta.

Kansalaisjärjestötoiminnan on Marshallin mukaan välttämätöntä suuntautua juuri terveyden keskeisiin uhkatekijöihin tavalla, jolla on yhteiskunnallinen, edistävä ja kasvatuksellinen luonne. Sivistystyö, popular education, on tässä mielessä ollut miltei vallankumouksellista.

Teresa Marshall sanoi, että aiemmin on puuttunut yhtenäinen näkemys ja yksinkertainen preferenssijärjestys, miten terveysohjelmia tulisi toteuttaa. Hänen mukaansa on välttämätöntä aloittaa niistä tarpeista, jotka väestö tunnistaa, ja laajentaa samanaikaisesti toimintaa tekniseen, yhteiskunnalliseen ja kasvatukselliseen tukityöhön, jotta ihmisten on mahdollista ymmärtää terveysriskeihin liittyviä tekijöitä. Chilessä on esimerkiksi eri kansalaisjärjestöjen ja -ryhmien toimesta työskennelty ravitsemus- ja aliravitsemusongelman kimpussa ja se on johtanut hyvinkin konkreettisiin toimenpiteisiin.

On tärkeää sitoa ihmisten osallistuminen ohjelmallisiin tavoitteisiin. Marshall sanoo, että osallistuminen on itsessään myytti. Se ei johda mihinkään, ellei sitä kytketä erityistoimintaan, tavoitteisiin. Organisaatioiden ponnistelut ja yhteisöön perustuva ihmisten aktiivisuus ei kannu hedelmää ilman taitojen samanaikaista kehittämistä ja teknisten taitojen kartuttamista erityistavoitteiden toteuttamiseksi. Niin ikään on tarpeellista yhdistää harjaantuminen (toimiminen) ja oppiminen niin, että yhteisö voi työskennellä konkreettisten asioiden parissa.

Ihmisten osallistuminen ja toiminta on keskeinen haaste demokraattisessa terveyspolitiikassa: ongelmat tulevat tunnistaa yhdessä, päätökset tulee tehdä yhdessä ja toimenpiteet toteuttaa yhdessä. Kanavia on monia, mm. erilaiset naisten ryhmät. Juuri naiset ovat useimmiten aktiivisimpia.

Vaikutus kansanvaltaan

Marshallin mukaan kasvatuksen ja demokratian suhde löytyy kolmesta ulottuvuudesta: tasaveroisista mahdollisuuksista, vapaudesta ja instituutioista, joiden kautta toiminta kanavoitetaan. Arkipäivä osoittaa ihmisten ongelmat. Ihmisiä yhdistävät ruohonjuuritason organisaatiot muodostavat toimimisen polttopisteen, jota kautta kamppailu demokratian puolesta toteutuu. Mutta niiden lisäksi on tärkeää yhdistää työskentely paikallistasolla julkiseen keskusteluun.

”Kasvatus ei voi rajoittua jakamaan tietoa ja faktoja, vaan sen on perustuttava osallistujien aktiivintiin etsimään, kokeilemaan ja toimimaan. Kaikki se edistää luovuutta ja vastuunottoa. Ihmisiä tulee rohkaista työskentelemään ryhmässä ja toimimaan yhdessä. Heitä tulee opettaa keskustelemaan, puolustamaan erilaisia ehdotuksia, neuvottelemaan ja saavuttamaan lopulta yhteisymmärrys”, tiivistä Teresa Marshall.

Mutta kaiken tämän demokratian aakkosten opettelemisen rinnalla on tärkeää löytää arkipäivän konkreettisille asioille laajemmat, kokonaisvaltaiset yhteydet, tuoda niihin yleinen, myös maailmanlaajuinen kytkentä, mikä selittää ongelmat ja tekee mahdolliseksi löytää toisia, vaihtoehtoisia yhteiskunnallisen ja poliittisen toiminnan teitä.

Kasvatusprosessin tulee etsiä sellaisia metodeja, jotka soveltuvat tämänkaltaisiin tavoitteisiin ja periaatteisiin.

Pyhiinvaellus demokratiaan

Poliittisten tieteiden professori *Edmundo Garcia* Filippiinien yliopistosta on maansa näkyvä kansalaisaktivisti, joka on kuulunut vuonna 1986 Filippiinien perustuslakikomiteaan. Komitea loi maalle demokratiaan rakentuvan perustuslain sen jälkeen kun — Gabriel Garcia Marquezia lainaten — maa oli ollut 350 vuotta espanjalaisten luostarina, neljä vuotta japanilaisena keskitysleirinä ja Hollywood oli hypnotisoinut sitä puolen vuosisataa.

Filippiineillä kokonaiset sukupolvet muistavat ”normaalina” elämänmuotona jatkuvan sotatilaa. Maa on pitkään kuulunut niihin, missä ihmisoikeuksia on rikottu järjestelmällisesti ja laajassa mitassa.

Professori Garciaan mukaan filippiiniläisten tie demokratiaan onkin osoittautunut kiviseksi. Maassa on itsenäisyyden ajan vallinnut enimmältään ”perustuslaillinen autoritarismi”, maa on ollut sotatilalakiin alainen, valtaa on tukenut nöyristelevä lehdistö. Armeija on tukahduttanut kansalaistoiminnan ja hallituksesta riippumattomat kansalaisjärjestöt ovat vaienneet.

Kansanvallan juuret ovat Garciaan mukaan ihmisten rohkaistumisessa ilmaisemaan mielipiteensä. Se johti kollektiivisen tietouden kasvuun ja yleiseen pelon ilmapiiriin väistymiseen. Tämä tapahtui tilanteessa, missä 70 prosenttia väestöstä elää köyhyyssynnyksen alapuolella, missä 51 prosenttia väestöstä syö vähemmän kuin WHO:n minimikalorisuositus on ja missä työttömyysaste on maailman huippuja.

Professori Edmundo Garcia kytkee kansanvallan elinmahdollisuudet ihmisoikeuksien kunnioittamiseen. Demokratiaa ei ole, ellei ihmisillä ole ihmisoikeuksia, poliittisia, taloudellisia, sosiaalisia ja kulttuurisia perusoikeuksia. ”Oivalsimme, miten keskeisen tärkeää on erilaisten kansalaisjärjestöjen rooli ja niiden oikeudet. Ehkäpä siksi Filippiinien perustuslaki on yksi niistä harvoista, missä vapaiden kansalaisjärjestöjen merkitys ja oikeudet tunnustetaan demokratian ehtona ja ihmisoikeuksien takaajana”, sanoo Garcia.

Kansalaisjärjestöjen toimintaan liittyy vuorostaan yhtä oleellisenä kasvatustyö ihmisoikeus- ja rauhankysymyksissä. ”On tärkeää nähdä, että todellinen muutos demokratiaan voi tapahtua vain, jos vastuu on laajapohjaista.”

On tärkeää vaikuttaa ihmisten tietoisuuteen ja tajuntaan, sanoo Edmundo Garcia, joka otti yhdeksi lukuisista esimerkeistään ”rauhanvöhykkeen” ja ”elämänvöhykkeen” julistamisen: sen merkitys ihmisille, jotka joutuivat aseellisten konfliktien sietämättömään puristukseen ja jotka kantoivat sodan kustannukset, on ollut yhteiskunnallisen tietouden nostattajana melkoinen.

Ihmisoikeuskasvatusta tutki Filippiineillä Marylandin yliopisto yhdessä vierailijan Fulbright-tutkimusprofessorin *Richard Pierre Clauden* kanssa. Tutkimuksessa päädyttiin seuraaviin johtopäätöksiin:

1) Epävirallinen kasvatustyö, joka suuntautuu yleiseen mielipiteeseen ja tekee ihmisoikeuskas-

vatusta hyväksytyksi, on tärkeää maassa, jolla on autoritaarinen menneisyys.

2) Ihmisoikeuskasvatusta tulee tehdä monensuuntaisin ponnistuksin siten, että kiinnitetään erityisesti huomiota ruohonjuuritason osallistamiseen. Työtä eivät voi tehdä hallitusbyrokraatit, vaan sen tulee olla laajasti eri kansalaisjärjestöjen tukemaa toimintaa.

3) Onnistumisen ja tuloksellisuuden edellytys on voimakas, riippumaton ja kriittinen kansalaisjärjestöjen ja kasvatusinstituutioiden verkosto, joka pitää tehtävänänsä tukea ihmisoikeuskasvatusta sekä taata sen, että se saa kulttuurisesti oikean toteuttamismuodon.

Neilikavallankumouksen jälkeen

Portugalissa demokratiaa on harjoitettu nyt 17 vuotta. Ponnistelut ja muutokset ovat olleet valtavat. Kansanvallan perusehtoja on ollut mm. rakentaa maanteitä, joiden puuttuminen on estänyt eristyneiden alueiden kehityksen tasa-arvoon sekä pääsyn osalliseksi kulttuurisesta ja taloudellisesta kehityksestä muun maan rinnalla. Liittyminen Euroopan Yhteisöön on radikaalilla tavalla lisännyt Portugalin muutospaineita.

Silti työikäisen väestön koulutustaso on edelleen hyvin matala, ammattikoulutus riittämätön ja lukutaidottomuus todellinen kehityksen tulppeja. Heti neilikavallankumouksen jälkeen toteutetut lukutaitokampanjat epäonnistuivat.

Portugal on panostanut valtavasti koulutukseen, ja aikuiskasvatus sen osana on ollut syvien muutosten kohde. Epäonnistumisten jälkeen on jouduttu omaksumaan politiikka, missä aikuiskasvatus tukee ja vastaa ihmisistä ja ihmisryhmistä nousseisiin tarpeisiin, ei siis kaada sitä ylhäältä kaikille. Samalla aikuiskasvatus luo ihmisten keskuudessa tietoisuutta koulutustarpeista.

Toisin kuin Chilen ja Filippiinien esimerkissä, *Lisete de Matosin* mukaan Portugalissa on yhdessä suhteessa taannuttu: hallituksesta riippumattomien organisaatioiden aloitteellisuus on laskenut ja vastuu kasvatustyöstä on sysätty jälleen hallitusvallalle.

Prioriteettina ovat lukutaito sekä niiden ihmisten peruskoulutus, jotka ovat laiminlyöneet säännöllisen koulutuksen, mm. jättämällä sen kesken. Koulutuksen matala taso, mikä näkyy suoraan sijoittumisessa työelämään ja palkkauksessa, on lukutaidottomuuden rinnalla maan polttavia koulutusongelmia. Samalla ne ovat kriittiseen kansalaisuuteen kasvamisen esteitä.

Demokratian sisältö ja olemus

Elämäntodellisuksien erilaisuuksista johtuen sana demokratia sai Meeting in Finlandissa kovinkin eripainotteisia sisältöjä. Hajonta näkyi jos ns. vanhojen demokratioiden sisällä. Missä suomalaiset pohjattessaan pohjoismaiseen demokraatiakäsitykseen liittivät kansanvaltaiseen yhteiskuntaan mm. vastuun yhteiskunnan heikompisaisista, ihmisten perusoikeudet ja vähemmistöjen oikeudet, näki yhdysvaltalais-ghanalainen tohtori Daphne Ntiri demokratian milteipä individualistisen vapauden synonyyminä.

Yhdessä monikulttuurisista työryhmistä demokratian piirteiksi kirjattiin seuraavia asioita, mitkä erikseen ja yhdessä kuvaavat yhteiskuntien erilaisuutta matkalla demokratiaan: enemmistöperiaate, toisten oikeuksien kunnioitus, henkilökohtaisen kykenemisen tunne, puhevapaus, oikeus henkilökohtaiseen omaisuuteen, yksityisyys, tiedon saatavuus, enemmistöpäätösten kunnioitus, mahdollisuus henkilökohtaiseen kehitykseen, salainen äänestys, jaettu vastuu yhteisestä hyvinvoinnista, ekojärjestelmän kunnioitus, myötätunnonkyky kansainvälisesti, valtion vallan hajonta, rehellinen oikeuslaitos, tasavertaisuus lain edessä, valitusoikeus, uskonnonvapaus, kokoontumisvapaus, yhdistysvapaus, vapaus mieltävaltaisista kotietsinnöistä, lehdistön ja muun tiedotustoiminnan vapaus, oikeus muuttaa maan sisällä tai maasta, oikeus koulutukseen.

Yhtä mieltä oltiin sentään siitä, että lukutaito on kansanvallan ja kriittisen kansalaisuuden edellytys, niin kehitysmaissa kuin perinteisissä korkean lukutaitoisuuden kulttuureissakin. Meetingissä konkreettiset esimerkit tulivat mm. Yhdysvalloista ja arabimaista.